

גניבת דעת

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה, וידברו אשר טמא את דינה אחתם: (בראשית לד, יג)

חיוב דינים בב"נ

כתב הרמב"ם (מלכים ט, יד) שבני נח מצווין על הדינים וחייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו, ומפני זה נתחייבו אנשי שכם מיתה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו.

אך הרמב"ן (כאן) השיג עליו, דא"כ למה הקפיד יעקב אבינו עליהם, והלא אף הוא היה מחויב להקדים ולזכות להורגם, ואם משום שפחד מיושבי הארץ, למה כעס על בניו, והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו בה' והצילם.

עוד השיג על הרמב"ם, דמצוות דינים אינה רק להושיב דיינים, אלא מצוות דינים כוללת את כל הדינים שבין אדם לחבירו, כדיני גנבה ואונאה ועושיק, ושכר שכיר, ודיני השומרים, ואונס ומפתה, ואבות נזיקין, וחובל בחבירו, ודיני מלוה ולוה, ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל.

"בעטו" באנשי שכם

והרמב"ן עצמו פירש, שודאי אנשי שכם היו מחוייבים מיתה שכולם היו עובדי ע"ז ומגלי עריות, אלא שהחייב להורגם לא היה מוטל על בני יעקב, ומשום שרצו לנקום במעשה דינה הרגום. וכיון שכל זה אינו אלא כדי להתיר את דמם להורגם, אך הטעם שהרגום אינו משום תועבותיהם, אלא משום שרצו ליטול נקמתם מהם, לכך הקפיד עליהם יעקב שלא היה להם להיכנס לסכנה בשביל נקמה זו.

ועל מה שיש להקשות מדוע לא מחה בהם יעקב מיד כשהציגו דבריהם לפני שכם, ביאר הרמב"ן, שהיה יעקב אבינו סבור שאין בדעתם אלא לקחת את דינה, ולא להרוג את כל העיר.

וכתב הרמב"ן שיעקב ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד, והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם, ואולי ישבו אל ה' והרגו אותם חנם, כי לא הרעו להם כלל, וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם.

וכתב החזו"א בספרו אמונה ובטחון (פ"ד אות י"ג) על דברי הרמב"ן שעיקר טענת יעקב אבינו על שמעון ולוי, שגנבו דעתם של בני שכם.

ולולי דבריו היה נראה יותר שעיקר הטענה הוא שהרגם בחנם, משום שמא יחזרו בהם, ועיקר טענתו שהיה כאן חמס, ר"ל שהרגם ללא עול בידם.

חובל בעצמו

[ועי' במשך חכמה (שם, כב) שכתב שהטעם שהרגו כל זכר, כי בן נח נצטווה שלא לחבול בעצמו, וכתוב (בראשית ט, ה) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, אך אם כיוונו לשם שמים, הלא נתגיר, אך המה לא נתכוונו לגירות, רק לקחת נשיהם ומקניהם, וחבלו בעצמם שלא כדין. ויש להעיר על דבריו שהרי מבואר ברמב"ם (חובל ומזיק ה, א) שאינו חייב אלא בחובל דרך נציון, ולפי"ז אם היתה כוונתו להרויח ע"י החבלה אינו עובר. אבל יש שהעירו שלא כתב הרמב"ם התנאי של דרך נציון בחובל בעצמו, רק במכה חבירו, וז"ל אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה].

גניבה או שקר

איתא בחולין (צד, א) אמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם. והגמ' מביא כמה דוגמאות לזה, שאל יסרהב אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד. לא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל. לא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אא"כ הודיעו. לא יאמר לו סוך שמן מפך ריקן, ואם בשביל כבודו מותר.

ומק' הגמ' מעולא שאיקלע לבי רב יהודה פתח לו חביות המכורות לחנוני, ומשני אודועי אודעיה, ואיבעית אימא שאני עולא דחביב ליה לרב יהודה דבלאו הכי נמי פתוחי מפתח ליה.

ונחלקו הראשונים בעיקר גדר האיסור, הריטב"א (שם) כתב בשם בעלי התוס' שהוא איסור תורה, דנפקא לן מדכתיב לא תגנבו ולא תכחשו וכו'. ושייך גם בנכרי, וכי כתיב בסיפא דקרא איש בעמיתו דמעט גוי, ההיא אלא תכחשו ולא תשקרו קאי, ובמקום שאין חילול השם בדבר, ודיקא נמי דלא כתיב מעמיתו או לעמיתו. ובתוספתא דב"ק (פ"ז ה"ג) איתא שלשה גנבים הם, גדול שבכולם גונב דעת הבריות.

וכן דעת היראים (סימן קכד) שכתב שהגונב דעת הבריות במידי דממון הוי בכלל ממון ועובר על לא תגנבו. ומביא ראיה מהא דאיתא בתוספתא הנ"ל ג' גנבים הן הראשון שבכולם גונב דעת הבריות.

ממשיך היראים שאין לומר שאיסור גניבת דעת במידי דממון הוא רק מדרבנן, שהרי מצינו שנענש אבשלום עליו, (סוטה ט, ב) תנן לפי שגנב ג' גניבות לב אביו, לב ב"ד, ולב כל ישראל, נתקעו בו ג' שבטים, שנאמר ויקח ג' שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום. (הגניבת דעת היה בזה שלקח מאביו פיתקא שילכו אתו שני אנשים לבחירתו לקיים נדרו, והוא הראה את זה למאתיים ראשי סנהדרין, ואז הכריז שהוא מלך).

עוד כתב היראים שיותר חמור גונב דעת מגונב ממון ונפשות, שהרי התירה תורה בעובדי כוכבים גונב נפשות דכתיב גונב נפש מאחיו, מבני ישראל ולא מבני עובדי כוכבים, וכן בממון אמרינן (ב"ק לז, א) ראה ויתר גוים, התיר ממון של כנענים לישראל. אבל גונב דעת אפילו של עובדי כוכבים אסור, שלא מצינו שהתירה תורה בעובדי כוכבים. ואמר שמואל (חולין צד, ב) אסור לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעתו של עובד כוכבים. וצ"ע בזה למה באמת חמור גניבת דעת יותר מגניבת ממון. ועיקר לק' בשם רבינו יונה.

משום שקר

ויש ראשונים שכתבו שגדר האיסור הוא מטעם שקר, וז"ל הרמב"ם (דעות ב, ב) אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה, ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות. הרי לן ששורש האיסור הוא מטעם שקר ולא מטעם גניבה.

וכן מבואר בספר שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג קפד) שמביא האיסור של גניבת דעת בהט' חלקים של שקר, וז"ל החלק השביעי - מי שמתעה את חברו לאמר כי עשה עמו טובה או דיבר טוב עליו ולא עשה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (חולין צד, א) אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת נכרי. והנה החטא הזה חמור אצל חכמי ישראל יותר מגזל הנכרי, יען וביען **כי שפת שקר אשמה רבה, ונתחייבנו על גדרי האמת, כי הוא מיסודי הנפש.** הרי שכל החומרא שיש בגניבת דעת הוא משום השקר שבו.

אינו אלא איסור דרבנן

ויש ראשונים הסוברים שאין כאן אלא איסור דרבנן. הסמ"ק (מצוה רסב) כתב וז"ל ויש גניבה אחרת **שאסרו חכמים**, כגון גניבת הדעת אסור, ואפילו דעתו של עכו"ם אסור. וכן פסק בשו"ע הרב (חו"מ הל' אונאה וגניבת דעת סעיף יב) וז"ל ואפילו לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת נכרי. והנה החטא הזה סופרים, כגון למכור לו בשר נבילה בחזקת שחוטה.

החזקת טובה

לפי השיטות הנ"ל דאיסורו משום גניבה, בפשטות הטעם הוא משום שמחזיק לו טובה בחנם. וכן מבואר ברש"י (חולין צד, א ד"ה משום) דעובד כוכבים כסבור שישראל זה אוהבו מאד, שתקנה וטרח בה ליטול גידה עד שנראית לעצמו, ואח"כ נתנה לו, והוא לא נטלו, ונמצא מחזיק לו טובה חנם. וכן מבואר שם (ע"ב) ברש"י (ד"ה והא) אם לא הייתי מגלהו היה מחזיק לנו טובה חנם.

וכן מבואר בשו"ע הרב (שם) וז"ל ואף לגנוב דעת הבריות בדברים, אפילו במלה אחת של שפת חלקות או גניבת דעת, או במעשה שמראה שעושה בשבילן ואינו עושה אסור מפני שמחזיקים לו טובה בחנם. [קצ"ע שפתח בלשון "שפת חלקות" דמשמע ענין שקר, וסיים בגניבה].

אחיזת עינים

והנה מצינו גניבת הדעת אפילו היכא שאין כאן שום החזקת טובה. דהנה כתב הרמב"ם בספה"מ (ל"ת לב) שבלשון חכמים (סנהדרין סה, ב) מעונן זה האוחז את העינים, והוא מין גדול מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שיתדמה לאנשים שיעשה עינים אין אמיתות להם, כמו שנראה אותם יעשו תמיד שיקח חבל וישים אותו בכנף בגדו לפני העם ויוציאהו נחש, וישליך טבעת לאויר ואחר כך יוציאהו מפי אדם אחד מן העומדים לפניו, ומה שדומה להם מפעולות החרטומים המפורסמים אצל ההמון, כל פועל מהם אסור. ומי שעושה זה יקרא אוחז את העינים, והוא מין מן הכשוף, ומפני זה לוקה. מוסיף הרמב"ם שהוא עם זה גונב דעת הבריות.

בשו"ת הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם ע"ז פרק יא) כתב שהרמב"ם הולך בזה לשיטתיה דס"ל (פיה"מ ע"ז פ"ד, ועי' בביהגר"א יו"ד קע"ט) שהכל הבל ואין שם לא אחיזת עינים ולא כישוף אלא הכל תחבולה. אבל האמת הוא שיש מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל, שאם לא כן לא היה הכתוב מחייב מיתה למכשף מפני מעשה ההבל, ולא היה מחייב מלקות מפני קלות ומהירות ידים ותחבולה. ומ"מ **מודה אני שיש איסור גניבת הדעת**. ומוסיף שאפילו מדברי הרמב"ם נראה שיש בזה מעשה חרטומים, אלא שמתחבר אליו קלות התנועה בידיים, וכי יעלה על הדעת שמה שהיו עושים החרטומים לפני פרעה היה תחבולה וקלות ידים, אין הדעת סובלתו, אלא שהיו עושים מעשה כישוף ע"י שדים ומעשה שדים וכשפים.

וכבר העירו שאין כאן החזקת טובה. ונראה שהרמב"ם הולך פה לשיטתו שכל האיסור הוא משום שקר, ולכן גם אם מרמה אנשים שיחשבו שיש ממש במה שעושה, והוא אינו אלא מהירות הידים, ג"כ אסור משום שקר.

הבדחנים על החתונות

ועיין בספר חכמת אדם (כלל פט), שאחרי שהביא דברי הרמב"ם (הנ"ל) כתב ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושים כדברים אלו על החתונות, ונקראין טאשין שפילער, **עוברים בלאו דאורייתא**, והמצוה לעשותן עובר משום לפני עור. ולכן מי שבידו למחות צריך למחות, **וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם**, אבל אם הוא גוי שעושה מותר לראות.

אבל להלכה יש הרבה פוסקים שמתירים. לשיטת הרדב"ז שהאיסור הוא משום גניבת דעת, א"כ פשוט שאם אומר להם שהוא עושה רק מעשה להטוטים מותר, שהרי אינו גונב דעתם.

ובספר חשוך חמד (מגילה לב, א) הביא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאמר שאף לשיטת הרמב"ם והחינוך שאחיזת עינים אסור, אם יראה לרואים באיזה אופן עושה הוא את מעשיו, שוב אין זה אחיזת עינים.

ויעוין עוד בשו"ת אגר"מ (יו"ד ד, יג) שהתיר לבדחנים שעושים ענייני אחיזת עינים על חתונות, באופן שיהיה ידוע ומפורסם שהוא מצד קלות התנועה וכדומה, שהוא מעשה טבעי ולא שייך לכשפים. ומסיים שלא נשמע ממנו זה אלא בלימוד ולא למעשה, אף שלא מסתפקנא בהלכה. ואם היה בא למעשה הייתי משתמטנא מפני כבוד רבותינו האוסרין. ואם לא היה אפשר להשתמט היה מורה דבדרך טבעי, וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי, שמותר.

ובתשובות והנהגות (א, תנה) הביא שסיפר לו חמיו ששמע מפי רבינו החזו"א זצ"ל שאין בזה איסור כישוף כשיודעים ומכירים שאין זה לכישוף ממש רק "חכמות".

השבעת הבריו

בספר שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג, מה) כתב שהמסבב להשביע את חברו חנם, גדול עונו. כגון שהיה חברו חייב לו מנה ויכפול על תביעתו למען יצא קו הדין על הודאתו למקצת להשבע שבועת התורה, ואמרו רבותינו (שבועות לט, א) כי זה האיש נקרא גנב שגונב דעת הבריות, ועליו נאמר (זכריה ה, ד) הוצאתיה נאם ה' צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו.

והעירו עליו בספר אנציקלופדיה תלמודית (גנבת דעת, טור רכה) למה אסור ברי אין כאן החזקת טובה, ואינו קשה כלל, שרבינו יונה לשיטתו שסובר שעיקר הגדר הוא משום שקר, א"כ גם כאן ישנו משום גניבת דעת.

הזמנה לחתונה למי שבודאי לא יבא

יש להסתפק האם מותר לשלוח לחבירו הזמנה לחתונה היכא שיוודע בבירור שלא יגיע, כגון שהמוזמן גר במדינה אחרת. שהרי כתוב בשו"ע (ח"מ רכח, ו) שלא יסרהב (בחבירו) שיסעוד עמו, והוא יודע שאינו סועד. והנה הסמ"ע (שם ס"ק ח) מדייק דדוקא בכה"ג להפציר בו ולהרבות שלא כנהוג הוא דאסור, אבל לדבר לו פעם אחת ושתיים בוא אכול עמי מותר, ולפי"ז לשלוח לו הזמנה מותר משום שאין זה דרך הפצרה.

אבל עי"ש שמסביר כי אדרבה אם לא ידבר עמו כן יתבזה חבירו, דהרואים שנכנס ויוצא ואינו מכבדו לומר לו בוא ואכול עמי, יאמרו שהוא מפני שפלותו, כי אין הכל יודעין שנמנע לומר כן מפני שיוודע שאינו סועד. ולפי"ז עדיין יש להסתפק בהזמנות דאולי אין שם משום בזיון אם לא יזמינו. אבל הרבה פעמים יש כאן משום בזיון אם לא יזמינו.

אבל בשו"ע הרב כתב סתם שבלא הפצר מותר לומר לו פעם ושתיים בוא ואכול עמי, אע"פ שאין דעתו שיאכל עמו, כי זהו כבודו שמכבדו לאכול עמו. ולפי"ז מיושב מנהג העולם בשליחות הזמנות, דגפ זה הוי לכבודו.

[אח"ה, אבל באמת יתכן שאין בשליחת הזמנה כלל משום מסרהב בחבירו לסעוד עמו, שאין ענין ההזמנות כהיום רק לצורך הסעודה, אלא גם ליידע את חבירו בשמחה שאיתו, ואף אם ודאי לא יוכל לבוא, וכך נהוג, וא"כ ליכא בזה כלל משום גניבת דעת].

הנקלע לשמחת חבירו וסבור חבירו שטרה לבוא מרחוק

יש להסתפק היכא שעשית דבר בתמימות הלב, אלא שחבירך חשב שעשית משהו מיוחד בשבילו, האם צריך להודיעו. כגון שהלכת לחתונה שנערך חוץ לעיר, ובאמת לא היית נוסע מיוחד בשביל החתונה, ורק משום שבין כך ובין כך נסעת בשביל סיבה אחרת, נכנסת לחתונה לאחל לו מזל טוב, והוא חושב שבאת בשבילו.

הנה בגמ' (חולין צד, ב) הביאו שמר זוטרא בריה דרב נחמן הוה קאזיל מסיכרא לבי מחוזא. ורבא ורב ספרא הוו קא אתו לסיכרא, פגעו אהדדי, הוא סבר לאפיה הוא דקאתו (וכסבור מר זוטרא שלקראתו יצאו), אמר להו למה להו לרבנן דטרוה ואתו כולי האי, א"ל רב ספרא אנן לא הוה ידעינן דקאתי מר (ולעשות עסקנו ולילך למקום אחר יצאנו), אי הוה ידעינן טפי הוה טרחינן. א"ל רבא מ"ט אמרת ליה הכי דאחלישתיה לדעתיה (שהיה סובר תחילה שכיבדנוהו), א"ל והא קא מטעינן ליה (אם לא הייתי מגלהו היה מחזיק לנו טובה חינם), איהו הוא דקא מטעי נפשיה (אחרי שאנחנו לא אמרנו לו לקראתך יצאנו).

והנה הא דאיהו קמטעי נפשיה מבואר לעיל מיניה לענין מה שמכריזים בשוק על הטריפה נפל בשרא להני חילא, ואין צריך להכריז נפל טריפתא לבני חילא, דאם יכריז טריפתא לא יקנו הנכרים דגנאי הוא להם מאחר שאין אנו רוצים לאוכלה. ופריך והא קמטעי ליה, ומשני אינהו הוא דקא מטעו אנפשייהו, שהם לא שאלו אם טריפה היא או כשירה. ולכאורה מאי שנא מההיא דהבאנו לעיל שאסור לפתוח חביות המכורות לחנווני.

ונחלקו הראשונים בביאור הדין, רש"י כתב שהא דקתני לעיל מפני שמטעהו במוכר לו בחזקת שחוטא, וכן הפותח חביות המכורות לחנווני, כשאומר לו בשבילך אני פותחן בודאי גונב דעתו, אבל היכא שאינו אומר לו כלום אומרים איהו דאטעיה לנפשיה. אבל תוס' חולקים עליו דלעיל קתני אלא אם כן הודיעו, דמשמע דלא שרי אלא בכה"ג, עיי"ש עוד מה שהקשו, ולכן פירשו שאין לאורח לאסוקי אדעתיה דמכורות לחנווני, במקרה שפתח לו חבית, אבל הכא איבעי להו לאסוקי אדעתיהו דטרפה היא, ומר זוטרא איבעי ליה לאסוקי אדעתיה שלא לקראתו היו באים אלא לצורך עצמם.

ולפי"ז לכאורה מקרה דידן בבא לחתונה יהיה תלוי במחלוקת רש"י ותוס', שלפי רש"י רק היכא שמטעהו ישנו משום גניבת דעת, א"כ כאן נאמר איהו דאטעיה לנפשיה. אבל לפי תוס' כל היכא שלא היה לו לעלות על דעתו שאינו עושה בשבילו הוי גניבת דעת, א"כ כאן הוי גניבת דעת משום שאינו מופרך שבא רק בשביל החתונה.

ועי' בר"ן (לג, א בדפי הרי"ף) דג"כ משמע כרש"י, שכתב שבגמרא מוכח דלא מיתסר כה"ג אלא בשזה מראה לו שהוא עושה כן לכבודו, אבל אם הוא אינו מתכוין כלל להטעות, וכגון שפתח חביותיו לצורך

עצמו והלה סבור שבשבילו פתחן אין לו להודיע, **שלא אסרו אלא שלא יהא מטעהו, אבל אם הוא מוטעה מעצמו אין זקוק לו.** ולדבריו בנידון דידן אין כאן גניבת דעת, משום שלא היה בדעתו להטעותו.

אלא שלכאורה השו"ע פסק כתוס', שהרי כ' (רכח, ו) שאם הוא דבר דאי בעי ליה לאסוקי אדעתיה שאינו עושה בשבילו, ומטעה עצמו שסובר שעושה בשבילו לכבודו, כגון שפגע בחבירו בדרך וסבור זה שיצא לקראתו לכבודו, אין צריך להודיעו. משמע שאפילו אם אינו מטעהו, עדיין מקרי גניבת דעת כל עוד שלא היה לו לחשוב שאינו בשבילו.

אבל מ"מ שמעתי מפוסקים שבמקרה הנ"ל שהבאנו אין לחוש לזה וא"צ להודיעו.

תמיכה בילדים מכסף מעשר

בשו"ת ציץ אליעזר (ט, א, פ"ד, ו) דן במי שתומך ילדיו מכסף מעשר, האם מחויב להודיעם שמה שנותן להם הוא מכסף מעשרותיו, כדי שלא יתחשב כגונב דעת בחשבם שנותן להם ממש משלו.

וכתב שלכאורה הדין נותן שצריך להודיעם, כי כן מצינו בדומה לזה במשנה (פ"ד דדמאי מ"ד) שמי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי ולמעשר עני של ודאי לא יטלם בשבת, ואם היו כהן או עני למודים אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיוזיעום. ומבאר הגר"א בשנות אליהו דהטעם שצריך להודיעם הוא משום גונב דעת, וא"כ דון מינה גם לנידוננו דיש נמי לחוש לכך משום גונב דעת, ועל כן הדין נותן שצריך ג"כ להודיעם מזה.

אבל כתב שמסתימת דברי החתם סופר משמע דלא חש לכך כלל, מדלא הזכיר בדבריו שמץ של רמז מזה שיש עכ"פ צורך להודיעם מכך. כוונתו למש"כ החת"ס בחידושי יו"ד (סי' רל"א) דדן במי שהשיא בנו שהוא בחור מופלג לבת ת"ח והתחייב ליתן בכל שבוע ג' זהב מינץ להרב שיזון הזוג על שלחנו משך ו' שנים רצופות כדי שילמוד הבן אצל חותנו הרב, והן עתה כבד עליו עול הסבל, אם מותר ליתן הסך הנ"ל ממעות מעשר שרגיל להפריש מן הריוח שיזמן לזה. והעלה הח"ס דאם מיד בשעת נישואים היה דעתו לחייב עצמו לפרנס הזוג ממעות מעשר שמיר דמי ... אך אם בשעת חיוב בשעת נישואין לא היה דעתו ליתן מעשר שלו, הרי חייב עצמו בשטר לפרנס הזוג ו' שנים, ואין אדם פורע חובותיו ממעשר. אבל קשה מהמשנה.

ומביא שכבר עמד על זה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רל), וכתב לחלק דוודאי זה שמחזיק לו טובה אין בזה משום גניבת דעת, דכך ראוי שגם עבור מעשר עני צריך להחזיק לו טובה, וכ"ש עבור מעשר כספים. ושם במתניתין שאני דמירי דמכניס לתוך ביתו לאכול על שלחנו, דעל זה הם מחזיקין לו טובה עבור קורבא והכנסה זאת, והוא באמת אינו עושה זאת אלא משום איסור שבת שאסור ליתן להם לתוך ביתם, ועל זה צריך להודיעם, אבל בעלמא א"צ להודיע.

לקלל גוי כשהוא חושב שאתה מברכו

בספר חסידים (סימן נא) כתב שאותן שמחרפין את הגוים בשעת שאלת שלומם, והגוי סבור שאמר לו טובה, חוטאים הם, כי אין לך גניבת דעת גדול מזה. ואמנם כל מה שנוכל למעט בשאלת שלום של רשע יש לנו למעט. אך מפני דרכי שלום נוכל להקדים שלום רק לגדולים שבהם, וכן אינו צריך לכפול להם שלום כי כן דרך העולם המשיב כופל שלום.

לגנוב דעת רבו

בזוהר הק' (כרך ב פרשת יתרו צג, ב) עה"פ לא תגנב, כתב דאי לאו דפסקא טעמא (ר"ל שלפי טעם העליון יש הפסק בין "לא" ל"תגנוב"), הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא, או דעתא דחכם לאסתכלא ביה, או דיינא דדאין דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה, ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא דינא לנהורא, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. הרי שמבואר בזוה"ק שמותר לגנוב דעת רבו כדי שילמוד ממנו.

גניבת דעת במבחנים

בשו"ת אגרות משה (ח"מ ב, ל) דן על מה ששמע שבישיבות מתירין להתלמידים לגנוב את התשובות להשאלות במבחני הסיום שעושה המדינה (רידזענס), כדי להונות ולקבל את התעודות שגמרו בטוב. וכתב הגר"מ פ' שדבר זה אסור לא רק מדינא דמלכותא אלא מדין התורה, ואין זה רק גניבת דעת, שג"כ אסור

כדאמר שמואל, (חולין צד, א) שאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם, וכ"ש הכא שהוא גניבת דעת לכולי עלמא אף לישראל, אלא דהוא גם גניבת דבר ממש דהא כשירצה לפרנסתו במשך הזמן להשכיר עצמו אצל אחד לעבוד בעסקיו, ורוצים ברוב הפעמים במי שגמר היטב למודיו דחול, והוא יראה לו התעודה איך שגמר בטוב ועל סמך זה קבלוהו שזוהו גניבת ממון ממש.

ואין לו לטעון ולומר שאף אם קבלוהו לעבוד אצלו אדעתא דהכי, הוא כמקפיד על דבר שאינו צריך שרשאי לשקר. חדא דאף אם הוא אמת שאין להקפיד, הוא ודאי קפידא ובטלה קבלתו. וגם שאסור לשקר בכל אופן אף שאינו נוגע לשום דבר, דאינו מהתלת מילי דרשאי לשנות (ב"מ כג, ב), וגם אם ידע שהוא משקר לא היה סומך עליו בכלום, ויגרום שיחשוד לאחר כשיחסר איזה דבר, דאותו לא יחשוד מחמת שלמד בישיבה ומחזיק לת"ח ואיש נאמן, ויסלק להאחר ממשרתו אף שהאמת שהאחר לא לקח. ואם היה יודע שזה שלמד בישיבה שיקר לו לא היה בטוח לסלק את האחר. ועוד דכאן שמקפידין אינשי ודאי שייך להקפיד, דיש ודאי דברים דמי שהוא בקי בלמודי חול הוא יותר יודע בעניני עסקי פרנסה ממשא ומתן. וממילא ודאי אסור אף למחשבתו שירויה עי"ז בלימוד התורה, שגם בשביל למוד התורה אסור לגנוב. ואם חשקה נפשו בתורה אין לו לדאוג שמא לא ידע כל כך ולא יהיה לו סימן טוב עליהו, ועיי"ש שסיים שאבל האמת שאין בזה ענין בטול תורה דמאחר שהולך ללמוד לימודי חול הוא רק עצלות בעלמא כשלומד באופן שלא לידע, כי הזמן הוא עכ"פ מבטל, ואדרבה מתרגל שלא לידע מה שלומד, ומתרגל לעצלות.